

4 Olika stiftelsetyper

Enligt SL indelas stiftelserna i huvudsak i följande typer

- vanliga stiftelser
- insamlingsstiftelser
- kollektivavtalsstiftelser
- pensions- och personalstiftelser

SL gäller för den vanliga stiftelsen, för insamlingsstiftelsen och för kollektivavtalsstiftelsen.

Pensions- och personalstiftelser regleras inte i SL utan i lagen om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. (tryggandelagen, TrL). Enligt TrL kan arbetsgivare inrätta två olika typer av stiftelser, nämligen pensionsstiftelser och personalstiftelser. Det finns f.n. ca 3 900 sådana stiftelser och ca 200 nya bildas varje år.

En stiftelse med en destinatärskrets som omfattar bestämda fysiska personer är undantagen från stiftelselagens tillämpningsområde. Detta innebär att familjestiftelser normalt inte omfattas av SL. Däremot gäller SL för en familjestiftelse vars förordnande innebär att tillhörighet till en viss släkt är en men inte den enda kvalifikationen för att man ska kunna komma ifråga som destinatär.

En vinstandelsstiftelse med en varaktighet på tre eller fyra år omfattas inte av SL då varaktighetskriteriet i sådant fall inte anses uppfyllt. Vinstandelsstiftelsen har dessutom ofta en bestämd destinatärskrets vilket innebär att stiftelselagen enligt bestämmelsen i 1 kap. 7 § inte är tillämplig.

Inte heller församlingskyrkor och domkyrkor av stiftelsekaraktär omfattas av stiftelselagen. Det handlar om stiftelser som tillkommit före mitten av 1850-talet, se s. 58 i prop. 1993/94:9. Gravfonder som inte tillkommit enligt förordnande av den som tillskjutit medel omfattas inte av stiftelselagen. Vidare är allmänna arvsfonden också undantagen från stiftelselagen.

Stiftelselagen kan tillämpas endast på förmögenhetsbildningar som har någon form av anknytning till Sverige.

Vanliga stiftelser indelas i Sverige i huvudsakligen två typer av stiftelser, avkastningsstiftelser och verksamhetsstiftelser.

Avkastningsstiftelse

En avkastningsstiftelse tillgodoser sitt syfte genom att ur den löpande avkastningen utge kontanta bidrag. Stiftelsens förmögenhet består oftast av värdepapper eller banktillgodohavanden. Förmögenheten ska vara godtagbart placerad och stiftelsen får i princip inte förbruka medel för annat än till förmån för det av stiftaren bestämda syftet och den av honom bestämda destinatärskretsen. Detta innebär i princip att en avkastningsstiftelse i praktiken inte kan utöva näringsverksamhet. Förmögenheten kan dock vara godtagbart placerad i t.ex. en hyresfastighet, vilket innebär att stiftelsen genom detta innehav blir näringsutövare.

Verksamhetsstiftelse

En verksamhetsstiftelse tillgodoser sitt syfte genom att bedriva verksamhet, antingen näringsverksamhet t.ex. att mot marknadsmässig ersättning tillhandahålla sjukvård, eller ideell verksamhet, t.ex. utan marknadsmässig ersättning tillhandahålla tjänster. Sammansättningen av verksamhetsstiftelsens förmögenhet bestäms i första hand av den verksamhet som stiftelsen ska bedriva.

4.1 Näringsdrivande stiftelser

Som nämnts tidigare är en avkastningsstiftelse i princip förhindrad att utöva näringsverksamhet, medan verksamhetsstiftelsen normalt tillgodoser sitt ändamål genom den bedrivna verksamheten.

Innan en stiftelse börjar bedriva näringsverksamhet ska detta anmälas till tillsynsmyndigheten. Stiftelsen ska registreras i stiftelseregistret. Uppgift ska också lämnas om under vilken firma som verksamheten kommer att bedrivas. Om firmanamnet avviker från stiftelsens namn får ordet stiftelse eller en förkortning av detta inte ingå i firmanamnet. Registreringen ger skydd för stiftelsens firma, men endast i det län där stiftelsen är registrerad. Se 8 kap. SL.

Om en näringsdrivande stiftelse bedriver näring i annat firmanamn än stiftelsens ska det av firmans handlingar (fakturor m.m.) framgå att det är en stiftelse som bedriver verksamheten. Se vidare i 8 kap. 4 § SL.

Bestämmelserna om stiftelsens firma i SL gäller vid sidan av firmalagens bestämmelser.

4.2 Insamlingsstiftelser och kollektivavtalsstiftelser

SL:s 11:e kapitel omfattar också två särskilda former av stiftelser, nämligen insamlingsstiftelser och kollektivavtalsstiftelser. Utmärkande för dessa är att någon förmögenhetsbildning inte har ägt rum vid bildandet. De faller därför utanför SL:s allmänna definition av stiftelsebegreppet.

4.2.1 Insamlingsstiftelser

För att en insamlingsstiftelse ska föreligga krävs bl.a. att det rör sig om insamling av kontanta medel. En insamling av t.ex. kläder eller annat lösöre leder inte till att en insamlingsstiftelse bildas. Skulle verksamheten endast avse sådan insamling blir stiftelselagens allmänna regler tillämpliga om syftet med insamlingen är att få fram pengar till förmån för något särskilt ändamål.

Vidare krävs att det föreligger ett stiftelseförordnande som ger uttryck för stiftarens vilja att pengar, som inflyter efter ett upprop av honom, ska som en självständig förmögenhet främja ett bestämt och varaktigt ändamål. Ändamålet måste vara angivet med sådan bestämdhet att förordnandet går att verkställa. Ändamålet måste också vara av varaktig natur och stiftaren får inte i förordnandet ha meddelat andra föreskrifter som visar att det kommer att bli verksamt endast under en kortare tid. Detta innebär att en stiftelse som bildats för insamling av pengar i syfte att lindra nöden efter en viss naturkatastrof, för en invigning eller ett jubileum, i regel inte är att betrakta som en insamlingsstiftelse. Samma synsätt bör användas om det av förordnandet framgår att när ett visst insamlingsresultat uppnåtts ska de insamlade medlen överlämnas till någon annan t.ex. till en fysisk eller juridisk person. Om syftet vid bildandet varit att kravet på varaktighet ska uppfyllas men förmögenheten därefter förbrukas snabbare än vad som avsetts, bedöms kraven på varaktighet utifrån vad som varit avsikten vid bildandet. Den omständigheten att insamlade medel ska förbrukas i den takt de samlas in innebär inte att kravet på varaktighet inte anses uppfyllt.

I likhet med andra stiftelser ska tillskjutna medel bilda en från mottagarens förmögenhet skild förmögenhetsmassa eller en självständig förmögenhet.

Det är ett krav enligt SL att stiftaren ska göra ett slags upprop. Detta kan ske i någon tidning eller att man på annat sätt vänder sig till allmänheten, anställda på ett företag eller medlemmarna i en viss förening. Telefonförsäljning är inte jämförbart med vad som avses med ett upprop.

En insamlingsstiftelse bildas således utan att det finns en förmögenhet. Det saknar betydelse för stiftelsebildningen om stiftaren/na tillskjuter egna medel. Det är själva uppropet som utgör bildandet för en insamlingsstiftelse.

Namnet på en insamlingsstiftelse ska innehålla ordet insamlingsstiftelse. Insamlingsstiftelser är alltid bokföringsskyldiga och ska

alltid stå under länsstyrelsens tillsyn.

En insamlingsstiftelse ska i regel främja sitt syfte genom att lämna kontanta bidrag. Det kan vara så att stiftelsen fungerar som en renodlad avkastningsstiftelse, dvs. bidrag får endast lämnas ur den löpande avkastningen på de insamlade medlen. Vanligare torde vara att de insamlade medlen mer eller mindre oavkortat används för att främja syftet. Det förekommer också att insamlingar har som mål att skapa nödvändiga resurser för en verksamhet som ska bedrivas i stiftelsens egen regi, t.ex. sjukvård. I sådana fall kan det aktiva insamlingsarbetet avstanna när insamlingen har nått ett resultat som medger att den tänkta verksamheten påbörjas. Detta innebär inte att den ursprungliga förmögenhetsbildningen förlorar sin karaktär av att vara insamlingsstiftelse. Det avgörande för vilken kategori en viss stiftelse tillhör är nämligen på vilket sätt den självständiga och självägande förmögenheten har tillskapats.

En insamlingsstiftelse kan via Stiftelsen för insamlingskontroll (SFI) erhålla ett 90-konto som knyts till post- eller bankgiro. SFI utövar viss kontroll och ett 90-konto kan återkallas.

En insamlingsstiftelse är upplöst om den har saknat tillgångar under en sammanhängande tid av två år.

Bestämmelserna om insamlingsstiftelser finns i SL kap. 11 §§ 1–2.

4.2.2 Kollektivavtalsstiftelser

En kollektivavtalsstiftelse bildas genom att en arbetsgivarorganisation och en central arbetstagarorganisation i kollektivavtal kommer överens om att inrätta en stiftelse som ska tillgodose sitt syfte främst genom att utge kontanta bidrag ur de medel som arbetsgivare löpande inbetalar till stiftelsen. Ingen av parterna företar således någon förmögenhetsdisposition. Liksom insamlingsstiftelsen faller därför kollektivavtalsstiftelsen utanför den allmänna definitionen av stiftelsebegreppet. De rättsliga förutsättningarna för att en kollektivavtalsstiftelse ska föreligga överensstämmer i huvudsak med vad som gäller för insamlingsstiftelser. Det ska finnas ett skriftligt förordnande med angivande av ett bestämt ändamål. Ändamålet ska vara varaktigt. Vidare ska det finnas ett åtagande från någon som har förklarat sig villig att förvalta pengarna i enlighet med stiftelseförordnandet.

Bestämmelserna om kollektivavtalsstiftelser finns i SL kap. 11 §§ 3–4.

Rättsfall:

RÅ 1999 not 56

RÅ 1999 not 57

4.3 Familjestiftelser

Med familjestiftelse menas en stiftelse som har till ändamål att tillgodose viss familjs eller viss släkts eller bestämda personers intressen. Destinatärskretsen är bestämd i förväg. Dessa personer har då företrädesrätt till utdelning från stiftelsen. I de fall destinatärskretsen omfattar direkt bestämda fysiska personer är familjestiftelserna undantagna från SL:s tillämpningsområde (1 kap. 7 § SL).

Familjestiftelsens ändamål är ofta att understödja behövande inom familj eller släkt men kan också vara att bevara en stor konstsamling eller dylikt.

Observera förbudet mot fideikommiss. Det finns likheter mellan en familjestiftelse och ett fideikommiss. Båda vill bevara egendom till förmån för en begränsad krets.

Att endast gynna sig själv som stiftare går inte. Det handlar då inte om en stiftelse (s. 30–31, Stiftelselagen, En kommentar, Isoz).

Familjestiftelser och andra stiftelser vars tillgångar enligt stiftelseförordnandet får användas endast till förmån för bestämda fysiska personer är inte bokföringsskyldiga (2 kap. 5 § p.3 BFL)

Endast sådana familjestiftelser, vars destinatärskrets inte är exakt bestämd, och som utövar näringsverksamhet eller är moderstiftelser är årsredovisningsskyldiga (6 kap. 1 § p.5 BFL).

Låneförbud

Vissa undantag från låneförbudet finns vad gäller familjestiftelser.

Antalet familjestiftelser idag överstiger troligen inte 700.

4.4 Företagsanknutna stiftelser

Stiftelser som grundats av företag för att främja arbetstagares trygghet i form av sociala förmåner kallas företagsstiftelser. Regler för dessa stiftelser finns i lagen (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelse m.m., TrL. Lagen reglerar två slags stiftelser, pensionsstiftelser och personalstiftelser. SL omfattar inte dessa stiftelser.

Vid bildandet av en tryggandestiftelse krävs inte någon förmögenhetsdisposition. Däremot krävs att det finns en från stiftaren skild organisation eller en styrelse. Dess ledamöter ska enligt tryggandelagen väljas till lika antal av arbetsgivaren och de arbetstagare som omfattas av stiftelsens ändamål. Styrelsens uppgift är att ta emot och förvalta de medel som arbetsgivaren fortlöpande avsätter. Aktuella ändamål kan vara att trygga pensionsutfästelser eller att främja annan välfärd än lön och pension.

4.4.1 Pensionsstiftelser

En pensionsstiftelse bildas av arbetsgivaren med ändamål att trygga utfästelser om pension till arbetstagare eller arbetstagares efterlevande. Stiftelsen har inte rätt att själv utfästa pension. Om sådan utfästelse görs är den ogiltig.

Pensionsstiftelse anses omfatta samtliga arbetstagare hos arbetsgivaren om det inte i stiftelseurkunden har förordnats om annat.

Flera arbetsgivare kan gemensamt bilda en pensionsstiftelse.

Tillsynsmyndigheten ska utse ordförande om stiftelsen tryggar pension åt huvuddelägare enligt TrL.

4.4.2 Personalstiftelser

Personalstiftelse ska främja sådan välfärd åt arbetstagare eller arbetstagares efterlevande som inte avser pension, avlöning eller annan förmån som arbetsgivaren är skyldig att utge till enskild arbetstagare.

TrL godkänner personalstiftelser med bl.a. följande ändamål:

- anlägga idrottsplats
- inrätta semesterhem
- lämna resestipendier
- lämna studiestipendier

De angivna ändamålen räknas som välfärd i TrL:s mening och avser vanligtvis sådan välfärd som utgår vid sidan av vad som direkt kan erbjudas i arbetsgivarens rörelse.

Av förarbetena framgår att en personalstiftelse som bildats enligt TrL inte får lämna sådan förmån som eljest utgår på grund av tjänst. Bil-, kost- och bostadsförmån är exempel på välfärd som direkt kan erbjudas i arbetsgivarens rörelse. Det finns däremot inte något hinder mot att en personalstiftelse innehar pensionärsbostäder.

Bestämmelserna i TrL hindrar inte att en personalstiftelse är gemensam för två eller flera arbetsgivare.

För en personalstiftelse ska det finnas en styrelse. Ordförande förordnas i vissa fall av tillsynsmyndigheten. Övriga ledamöter utses till lika antal av arbetsgivaren och av arbetstagarna. De anställda får härigenom insyn i stiftelsen och medbestämmanderätt vid förvaltningen av stiftelsens förmögenhet.

Avsättning till personalstiftelse får, med avdragsrätt vid taxering, göras endast genom att kontanter, aktier, obligationer eller därmed jämförliga tillgångar överlämnas. Stiftelsen får inte ha fordran mot

arbetsgivaren. Återlån får därför inte äga rum.

En arbetsgivare får gottgöra sig för utgifter för stiftelsens ändamål. Personalstiftelsen fullgör sitt ändamål genom att gottgöra arbetsgivaren för utgifter, som denne haft för stiftelseändamålet. Arbetsgivaren har enligt 29 § TrL rätt till gottgörelse ur personalstiftelsen. Har stiftelsen medel kvar sedan arbetsgivaren utnyttjat sin rätt till gottgörelse, får stiftelsen själv använda dessa för stiftelseändamålet.

Personalstiftelsens förmögenhet står till förfogande för gottgörelse. Undantag kan göras när stiftelsen äger fast egendom som används för arbetstagares välfärd, t.ex. ett semesterhem. Den del av stiftelseförmögenheten, som är nedlagd i sådan egendom, bör inte mot stiftelsens vilja få utnyttjas för gottgörelse. Inte heller bör stiftelsen fräntas medel, som under de närmaste åren fordras för underhåll och skötsel av sådan fast egendom.

Någon begränsning av avdragsrätten föreligger inte för medel som avsatts till en personalstiftelse vilken bildats i enlighet med TrL. I RÅ 1995 ref. 37 ansågs en som personalstiftelse betecknad stiftelse inte uppfylla det krav som ställts i 27 § TrL att stiftelsens ändamål ska vara att främja personalens välfärd. Trots detta ansåg RR att arbetsgivaren var berättigad till avdrag för avsättning till en personalstiftelse i enlighet med TrL. RR påpekade att stiftelsens stadgar fastställts av länsstyrelsen och stod under tillsyn. Det ankommer således på tillsynsmyndigheten, länsstyrelsen, att bevaka att en personalstiftelse i sin verksamhet uppfyller TrL:s krav.

4.4.3 Vinstandelsstiftelser

Vinstandelsstiftelser har till ändamål att ge de anställda vid ett företag del i företagets vinst. Ett vinstandelssystem kan fungera så att företaget ensidigt utfäster sig att till en "stiftelse" varje år överlämna en viss del av sin vinst. Stiftelsen förvaltar varje årlig avsättning som en separat förmögenhetsmassa. När en viss tid har förflutit (t.ex. fem år), får den som var anställd det år avsättningen ägde rum välja mellan att ta ut sin andel i förmögenhetsmassan och att låta andelen stå kvar till dess att han pensionerats.

Vinstandelsstiftelser bildas inte enligt TrL. Normalt är vinstandelsstiftelsens destinatärskrets direkt eller indirekt angiven i förordnandet, dvs. tillgångarna får endast användas till förmån för bestämda fysiska personer, varför stiftelselagen inte är tillämplig på dessa stiftelser. Vinstandelsstiftelserna har ofta endast en varaktighet på tre eller fyra år varför inte heller SL:s krav på varaktighet uppfylls.

4.5 Övriga stiftelser – anslagsstiftelser

Statlig verksamhet bedrivs ibland i stiftelseform. Av statliga organ beslutade författningar reglerar deras verksamhet.

Finansieringen av dessa statliga organ (stiftelser) har i huvudsak skett genom årliga bidrag och inte genom en enda varaktig förmögenhetsdisposition. Exempel är Norrlandsfonden, Sveriges Turistråd och Svenska Filminstitutet. Det är även vanligt att kommunal verksamhet bedrivs i stiftelseform t.ex. kollektivtrafik, bostadsbyggande och fastighetsförvaltning.

Sedan stiftelselagens tillkomst är det inte längre möjligt att bilda stiftelser som är beroende av löpande anslag. Dessa anslagsberoende stiftelser uppfyller inte varaktighetskriteriet. Löften om ytterligare anslag kan inte heller beaktas utan det är endast den förmögenhet som finns vid bildandet som påverkar bedömningen av varaktigheten.

I prop. 1995/96:61, som behandlar olika former för verksamheter som är beroende av statligt stöd mm, sägs att såväl aktiebolag som ideella föreningar kan vara bättre alternativ än anslagsstiftelser för anslagsberoende verksamheter. Detta gäller såväl statliga, kommunala som landstingskommunala områden.